

Yenicami, nr. 638/3; Kadızâde Mehmed, nr. 261/2; Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 608/1). Bu eser üzerinde Seybold'un "Die Breslauer Glossen zu Siwâsi's Kommentar zu Sagâwendî's Erbrecht (alfarâid) al-Sirâgije" adlı bir çalışması vardır (RSO, VI [1914-15], s. 89-98). 7. İbnü'l-Hâc Muhammed b. el-Hâc Ahmed el-Farazî, *et-Taḥkîk fi Şerḥi'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa, nr. 513). 8. Ahmed b. Yahyâ el-Herevî, *Şerḥu's-Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 598). 9. İbn Kemal, *Şerḥu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye*. Süleymaniye Kütüphanesi'nde birçok yazması bulunmaktadır (meselâ bk. Ayasofya, nr. 1610, 1613, 1616; Esad Efendi, nr. 1123, 1125; Cârullah Efendi, nr. 1119, 1120; Giresun Yazmaları, nr. 116; Yozgat, nr. 766). 10. Seyh-zâde Muhyiddin Mehmed, *Şerḥu'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Kadızâde Mehmed, nr. 263; Çelebi Abdullah Efendi, nr. 166/1, 167; Fâtiḥ, nr. 2520). 11. İbnü'l-Hanbelî, *Şerḥu's-Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2718/2; Millet Ktp., Murad Molla, nr. 1227). 12. Emir Pâdişah, *Şerḥu's-Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1102; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1090). 13. Muhammed b. Abdülkâdir b. Muhammed b. Ali b. Muhammed, *İzhârü's-Sirâciyye*. III. Selim zamanında İstanbul'da telif edilmiş bir şerhtir (Brockelmann, GAL, I, 471; *Suppl.*, I, 970). 14. İmamzâde Esad Efendi, *Ferâiz-i Sirâciyye Şerhi* (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 319). 15. Seyyid Enver Ali, *Ziyâ'ü's-Sirâc*. Metinle birlikte basılmıştır (Kalküta 1285; Kanpûr 1285, 1295, 1311; Lahor 1304, 1307, 1312, 1317). 16. Gulâm Haydar, *Menârü's-Sirâc*. Bu şerh de metinle birlikte basılmıştır (Haydarâbâd 1285; Kahire 1303; Lahor 1313).

Muhtasarları. 1. Taşköprizâde Ahmed Efendi, *Telḥiṣü'l-Ferâ'izi's-Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Yozgat, nr. 458). 2. Abdullah b. Es'ad b. Ömer el-Kâşgarî, *Muḥtasar mine's-Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2739).

Manzum Hale Getirilmiş Şekilleri. 1. Muhammed b. Mes'ud el-Kayserî (ö. 755/1354), *Nazmü's-Sirâciyye* (Brockelmann, GAL *Suppl.*, I, 651). 2. Abdurrahman-ı Câmî (ö. 898/1492), *Manzûme-i Ferâ'izi's-Sirâciyye*. Farsça'dır (Süleymaniye Ktp., Nâfiz Paşa, nr. 308). 3. Dursunzâde Abdullah Feyzî (ö. 1019/1610), *Manzûme-i Sirâciyye*. Türkçe'dir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1107). 4. Abdülmelik b. Abdülvehhâb el-Fettenî, *Hulâsatü'l-Ferâ'iz* (*Manzûmetü's-Sirâciyye fi'l-ferâ'iz*)

(Kahire 1292-1293, 1299, 1304, 1305, 1306, 1310). 5. Mollackzâde Mehmed Râif, *Manzûme-i Ferâiz-i Sirâciyye*. Türkçe'dir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1132). 6. Muvakkıt, *el-Levâmi'u'z-Ziyâ'iyye fi nazmü's-Sirâciyye* (Haleb 1342).

Türkçe Tercümelere. 1. Dursunzâde Abdullah Feyzî, *Tercüme-i Ferâiz-i Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3647, Serez, nr. 3938, Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 264; Millet Ktp., nr. 138). 2. Hâcibzâde Muhammed b. Mustafa el-Istanbulî (ö. 1100/1689), *Ferâiz-i Vâfiye* (Süleymaniye Ktp., Tekelioğlu, nr. 359; Serez, nr. 1176; Hacı Mahmud Efendi, nr. 1170). 3. Filibeli Ahmed Hulûsi Efendi (ö. 1309/1891), *Sirâciyye Tercümesi*. Cürcânî'nin şerhi kenarında basılmıştır (İstanbul 1309, 1322). 4. Hasan b. Nasûh el-Bosnevî, *Mecmau'l-Ferâiz Tercümetü'l-Ferâizi's-Sirâciyye* (Süleymaniye Ktp., Gelibolulu Tâhir Efendi, nr. 101). 5. Ebû Bekir Sıdkı Hâfız, *Sirâciyye Tercümesi Sirâcü'l-ferâiz* (Trablusşam 1316).

İngilizce Tercümelere. 1. W. Jones, *Al-Serajiyah with English Translation and Commentary* (Calcutta 1792). Eser daha sonra A. Rumsey tarafından *Al-Sirajiyah, or the Muhammedan Law of Inheritance* adıyla yeniden neşredilmiştir (London 1869, 1890). 2. P. Kumar Sen, *The Serajiyah the Mohammedan Law of Inheritance* (Serampore 1885; Kenna-gar 1887).

Eserin ayrıca Mevlvî Muhammed Reşîd (Kalküta 1811) ve Mîr Şeyh b. Nüred-din Muhammed el-Yemânî tarafından yapılmış Farsça tercümelere de vardır (Brockelmann, GAL, I, 470; *Suppl.*, I, 651).

Baillie, *el-Ferâ'izü's-Sirâciyye*'nin metnini ve Cürcânî şerhini esas alarak *The Moohummudan Law of Inheritance* adlı bir çalışma yapmıştır (Calcutta 1832, 1874; *el-Ferâ'izü's-Sirâciyye* ile ilgili diğer çalışmalar için bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1247-1250; Brockelmann, GAL, I, 470-471; *Suppl.*, I, 650-651).

BİBLİYOGRAFYA :

Cürcânî, *Şerḥu's-Sirâciyye*, İstanbul 1322; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1247-1250; Serkis, *Mu'cem*, I, 495, 680, 1008; Brockelmann, GAL, I, 470-471; *Suppl.*, I, 650-651, 970; II, 631; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 342; II, 106, 301; A. G. Ellis, *Catalogue of Arabic Books in the British Museum*, London 1967, I, 50, 249; II, 248-249; Özege, *Katalog*, IV, 1582; Ahmet Özel, *Haneft Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 58-59, 90; Seybold, "Die Breslauer Glossen zu Siwâsi's Kommentar zu Sagâwendî's Erbrecht (alfarâid)al-Sirâgije", RSO, VI (1914-15), s. 89-98; R. Parret, "Secâvendî", *IA*, X, 302; "Secâvendî", *TA*, XXVIII, 256.

FERHAT KOCA

FERÂŞET-i ŞERİFE

(bk. FERRAŞ).

FERD

(الفرد)

Senedin bir yerinde râvi sayısı teke düşen hadis için kullanılan terim.

Arapça bir kelime olan ferd (çoğulu efrâd) sözlükte "tek, yegâne, eşi olmayan" anlamına gelir. Terim olarak senedin herhangi bir yerinde râvi sayısı teke düşen veya senedindeki yahut metnindeki bir özellik açısından başka rivayetlerden farklı olan hadisi ifade eder. Senedin bir yerinde râvinin tek kalmasına teferrüd ve infirâd denir. Şâz ve münker hadislerin tarifinde daha güvenilir râviye muhalefet etme esasını değil teferrüdün esas alan âlimlere göre şâz ve münker terimleri ferd ile eş anlamlıdır. Ferd ile garîbi eş anlamlı sayanlar olduğu gibi ferd terimini ferd-i mutlak için, garîb terimini ferd-i nisbî için kullananlar da vardır. Hicretin ilk asırlarında haber-i vâhidin ferd anlamında kullanıldığı da olmuştur (Şâfiî, s. 408 vd.). Hâkim en-Nisâbüri ferd hadisleri anlatırken sadece ferd-i nisbîden söz etmektedir. Senedin herhangi bir yerinde râvinin tek kalış şekline göre hadis ferd-i mutlak ve ferd-i nisbî olmak üzere ikiye ayrılır.

Ferd-i Mutlak. İbn Hacer'e göre râvinin tek kaldığı kısım senedin aslı, menşei veya müntehâsi denilen sahâbe ve tâbiîn tarafında bulunursa buna ferd-i mutlak, orta kısımlarında bulunursa buna da ferd-i nisbî denir. Şunu özellikle belirtmek gerekir ki bütün sahâbilerin tenkid dışı bırakılması (udûl) görüşünde olan âlimler, onların Hz. Peygamber'den tek başlarına rivayet ettikleri hadisleri ferd kabul etmemişlerdir (Tehânevî, II, 1087). Âlimlerin birçoğu, hadisin kaynağı olan sahâbeden tek râvi kanalı ile alınan rivayetlerin mutlak ve gerçek ferd sayılacağı, hadisin daha sonraki yüzyıllarda şöhret bulması halinde bile bunun değişmeyeceği, ancak senedin diğer kısımlarındaki teferrüdün nisbî kabul edileceği görüşünü benimsemişlerdir. Bir tâbiî sahâbiden olan rivayetinde tek kalıyorsa o hadisi Hz. Peygamber'den nakleden başka bir sahâbî bulursa da bu durum rivayetin ferd-i mutlak olmasını değiştirmez. Buna örnek olarak Ebû Hüreyre'den sadece Ebû Sâlih es-

Semmân'ın, ondan da sadece Abdullah b. Dînâr'ın rivayet ettiği ve böylece senedin iki yerinde teferrüdün meydana geldiği, "İman yetmiş (veya altmış) küsur özellikten ibarettir" (Buhârî, "İmân", 3; Müslim, "İmân", 58) meâlindeki hadis verilebilir. Bazı âlimler İbn Hacer'in tarifinin aksine, senedin neresinde olursa olsun herhangi bir râvinin kendi üstündeki râviden tek başına rivayet ettiği hadisi ferd-i mutlak saymışlardır. Senedin bir yerinde tek kalan râvinin bir sonraki tabaka için o hadisin yegâne mesnedi olacağı göz önünde bulundurulduğunda bu görüşün ferd-i mutlak terimiyle anlatılmak istenen mânaya daha uygun düştüğü söylenebilir.

Ferd-i Nisbi. Râvinin herhangi bir yönden tek kalması veya diğerlerinden farklı olması demektir. Bunun en çok görülen şekillerinden biri, hadisi sadece bir şehir veya ülke halkının rivayet etmesidir. Bir şehre yerleşmiş olan râvinin yalnız orada rivayette bulunması sebebiyle ancak o bölgede bilinen ve "Şamlılar'ın hadisi, Hicazlılar'ın hadisi" gibi ifadelerle anılan hadisler ortaya çıkmıştır. Bunlara "efrâdü'l-büldân" denilir. Bu rivayetlerdeki teferrüd, bir şehir halkının diğer bir şehir halkından duymasıyla olabileceği gibi bir belde mensubunun veya halkının bir kişiden rivayetiyle de meydana gelebilir. Bazı beldelerin ferd rivayetlerinden örnekler veren Hâkim en-Nîsâbü'rî, Hz. Ali'nin Resûlullah adına kurban kestiğine dair hadisin bütün râvilerinin Küfeli olduğunu söylemektedir (*Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadis*, s. 97). Değişik kültür merkezlerinde duyulan hadislerin bu bölgelere göre toplanıp tasnif edilmesiyle meydana gelen hadis mecmualarına "büldâniyye" adı verilmiştir.

Ferd-i nisbînin diğer bir şekli, bir hadisi meşhur bir muhaddisten sadece bir râvinin rivayet etmesidir. Abdullah b. Mes'ûd Hz. Peygamber'e en büyük günâhın ne olduğunu arka arkaya üç defa sormuş ve ondan sırasıyla şu cevapları almıştır: "Seni yaratan Allah'a ortak koşman, çocuğunu öldürmen, komşunun hanımı ile zina etmendir". Bu hadisi Süfyân es-Sevrî'den sadece Abdurrahman b. Mehdi rivayet etmiştir (Hâkim, s. 100). Bu hadisin başka isnadları bulunsa bile Süfyân es-Sevrî'den yalnız bir kişinin rivayet etmesi o rivayetin ferd-i nisbî sayılması için yeterli sebeptir.

Bunlardan başka bir hadisin râvilerinden sadece birinin sika olmasıyla yahut bir râviden yalnız bir râvinin rivayette

bulunmasıyla da ferd-i nisbîlik meydana gelir. Bunların her birinde teferrüd yalnız bir açıdan bulunduğu için hadisin başka rivayetlerinin ve isnadlarının olması onun ferd-i nisbî diye adlandırılmasına engel teşkil etmez.

Teferrüd terimi her zaman râvinin tek kalması anlamında kullanılmamıştır. Bazen bir râvinin rivayetinin sened veya metnindeki bir değişiklik, eksiklik ve fazlalık açısından diğer râvilere muhalefeti de teferrüd terimiyle ifade edilmiş ve böyle rivayetlere ferd-i muhâlif adı verilmiştir.

Hadis usulü âlimleri, bir rivayetin ferd özelliği taşımasını onun sağlamlığı açısından mahzurlu görmemişlerdir. Nitekim Buhârî ile Müslim eserlerine 200 kadar ferd ve garîb hadisi almışlar, bazı âlimler de bu rivayetleri *Efrâdü's-Şahîhayn* veya *Garâ'ibü's-Şahîhayn* adıyla bir araya getirmişlerdir. Şunu da belirtmek gerekir ki bir hadisin ferd olduğunu söyleyen kimse, o hadisin başka bir tarihi ve râvisi bulunmadığını ileri sürmüş olmaktadır. Ancak sahasında ne kadar otorite olursa olsun bir muhaddisin ferd olduğunu iddia ettiği bir hadisin bütün senedlerini bilmesi mümkün değildir. Bundan dolayı ferd olduğu belirtilen bir haberin başka kaynaklarda değişik senedlerini elde etme ihtimali daima mevcut olduğundan böyle bir iddia her zaman tartışmaya açıktır.

Ferd terimi hadis usulünde sadece hadisin sıfatı olarak değil aynı zamanda bir râvinin başka kimselerde rastlanmayan adının, künye veya lakabının sıfatı olarak da kullanılır; bunlara "ferd mine'l-esmâ, ferd mine'l-künâ, ferd mine'l-el-kâb" denir. Ferd isimlere Enced b. Üceyân, ferd künyelere Ebû'l-Ubeydeyn, ferd lakaplara da Sefîne örnek verilebilir.

Ferd hadisleri bir araya toplayan çalışmaların belli başlıları şunlardır: 1. Ebû Dâvûd (ö. 275/889), *Efrâdü'l-büldân* (Sehâvî, I, 208). Bu eser muhtemelen, onun sadece bir bölgede rivayet edilmiş hadisleri topladığı söylenen ve *et-Teferrüd fi's-sünen* adıyla da anılan kitabıdır. 2. Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *el-Mefârid 'an Resûlillâh şallâllâhu 'aleyhi ve sellem*. Kırk beş sahâbî ile on bir tâbiînin Hz. Peygamber'den tek başlarına rivayet ettikleri muhtelif konulara dair 114 hadisi ihtiva etmekte olup Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey' tarafından yayımlanmıştır (Dâhiye 1405/1985). 3. Dârekutnî, *el-Fevâ'idü'l-efrâd (etrâf)*. Kahire ve Dimaşk'ta nüshaları bulunan eseri (Sezgin, I, 208)

İbnü'l-Kayserânî etrâf tertibine koymuş ve buna *el-Etrâf li'l-efrâd li'd-Dârekutnî (Etrâfü'l-garâ'ib ve'l-efrâd)* adını vermiştir (nüshaları için bk. ETRÂF). 4. İbn Şâhîn, *el-Ehâdîşü'l-efrâd* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 90/3). 5. Ebû'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. Humeyd b. Ruzeik ed-Dellâl el-Bağdâdî, *el-Efrâdü'l-garâ'ib* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 94, vr. 252-258; ayrıca bk. Sezgin, I, 220). 6. İbn Şâzân el-Bağdâdî, *el-Efrâd* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 37, vr. 79-84; nr. 90, vr. 21-38). Bezzâr'ın *el-Müsned*'i ile Taberânî'nin *Mu'cem*'lerinde pek çok ferd hadis bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

Lisânü'l-'Arab, "frd" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1086-1088; Buhârî, "İmân", 3; Müslim, "İmân", 58; Şâfiî, *er-Risâle*, s. 408 vd.; Hâkim, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadis*, s. 92-103; Hatîb, *el-Kifâye* (nşr. M. el-Hâfız et-Ticânî), Kahire 1972, s. 223-225; İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadis*, Beyrut 1398/1978, s. 41-42; Tibî, *el-Hulâşa ft usûli'l-hadis*, Beyrut 1985, s. 51; İbn Hacer, *Hadîs Istilahları Hakkında Nuhbetü'l-fiker Şerhi* (trc. Talât Koçyiğit), Ankara 1971, s. 31-32; Sehâvî, *Fethü'l-muğîs*, I, 208, 219-223; Cemâleddin el-Kâsimî, *Qavâ'idü't-tahdîş* (nşr. M. Behcet el-Baytâr), Dimaşk 1353/1935, s. 109; Tâhir el-Cezâirî, *Teveccühü'n-nazar*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), s. 181; Sezgin, *GAS*, I, 208, 210, 213, 220, 230; Talât Koçyiğit, *Hadîs Istilahları*, Ankara 1980, s. 108-110; Abdullah Aydın, *Hadîs Istilahları Sözlüğü*, İstanbul 1987, s. 56-57; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 92-95; Robson, "Tradition from Individual", *JSS*, IX (1964), s. 327-340; A. Schaade, "Ferd", *IA*, IV, 554; H. Fleisch, "Fard", *Et* (İng.), II, 789-790.

SELAHADDİN POLAT

FERDİ

(فردی)

(ö. 1121/1709)

Divan şairi.

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Hüseyin'dir. Arayıcızade lakabıyla da tanınır. Safâî Mustafa Efendi'nin, ilk zamanlarında devlet büyüklerine hizmet ettiğini kaydedtiği Ferdî tahsilinden sonra çeşitli vezirlere kethüdâlık hizmetinde bulunmuştu. Daha sonra Mısır'a giderek Kahire'de mukabelecî oldu. Zamanla divan hâceleri zümresine dahil olarak sipah kâtibî ve maliye tezkireciliği yaptı. Nitekim tezkire sahibi Safâî, Ferdî'nin maliye tezkireciliğinde kendisine selef olduğunu bildirir. II. Mustafa'nın saltanatının (1695-1703) sonlarına doğru Sadrazam Râmi Mehmed Paşa'nın meclislerine katılan şair onun iltifat ve teveccüh-